

Filosof si nemůže dovolit jinak myslet a jinak žít

Rozhovor s Filipem Grygarem nejen o filosofování a filozofování

Filip Grygar¹, Jana Žďárská²

¹Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, Studentská 84, 532 10 Pardubice; filip.grygar@upce.cz

²Fyzikální ústav AV ČR, Na Slovance 2, 182 21 Praha 8; zdarskaj@fzu.cz

Vystudovat stavební průmyslovku a tři roky počítat železobetonové konstrukce. Vystudovat čistou filosofii a pak se odhodlat vážně se zabývat filosofií, potažmo filosofií vědy. Pokusit se „jaksi“ pohlížet na svět, člověka a vědu filosoficky. Je pro to potřeba nějaké zvláštní nadání, nebo se do takového studia může směle vrhnout každý? Tato a další dilemata týkající se filosofie a jejich „zákonitosti“ či rozdílu mezi filosofickým a vědeckým myšlením se můžete dočíst v autentickém a otevřeném rozhovoru s interdisciplinárně založeným člověkem – docentem Filipem Grygarem. Filosofii i filosofii vědy zasvětil takřka celý svůj život a neobává se odhalit své pochybnosti o sobě a svém chápání této prazvláštní disciplíny, pro někoho vědy a pro někoho oboru v zásadě vymykajícího se přírodovědným či humanitním vědám.

Jana Žďárská: *Při vyslovení pojmu Filosofie se mnohým z nás vybaví cosi vznešeného až téměř neuchopitelného. Některým probleskne hlavou učení Platónovo, jiní si vybaví Aristotela a další zase některou z filosofických disputací – fyzici například tu mezi Albertem Einsteinem a Nielsem Bohrem o povaze kvantové teorie. Je tedy vůbec možné nějak uspokojivě vysvětlit, co si pod pojmem filosofie máme představit?*

Filip Grygar: *Co je filosofie?* Na tom se sami filosofové neshodnou, a to navzdory tomu, že se jako východisko nabízí etymologie řeckých slov *FILIA* (náklonnost, touha, láska), *FILOS* (milovník, přítel), *FILEIN* (toužit po, mít rád) a *SOFIA* (moudrost, zběhlost, důmyslnost, vědomost). Pokorný filosof nám bude navíc tvrdit, že se nepovažuje za opravdového filosofa. Jakmile tedy někde vyslovíme slovníkově „láska k moudrosti“, tak se začnou filosofové dohadovat o tom, co znamená pojem *láska* a pojem *moudrost*... (možných pojetí je několikero). Koneckonců se filosofie jako disciplína vyvíjí již přes dva tisíce let napříč různými dějinnými etapami, zvraty, kulturami nebo kontinenty.

■ **JŽ:** *Pokud by to bylo právě takto, jak naznačujete – asi by mohl čtenář poukázat i na to, co se o filosofii občas traduje – že je to „zvanírna a ztráta času“?*

FG: Ano, to se tak stává, že lidé takto negativně hovoří, a to paradoxně bez znalos-

ti toho, o co vlastně ve filosofii jde. Tak už pouhé probuzení této otázky vyvolává v člověku jistou dávku překvapení, a dokonce i znejistění sebou samým. Když totiž otázku po něčem zdánlivě mimo nás, tj. po dotazovaném předmětu *Co je filosofie?* převedeme z této pouhé objektivity na aktivitu v první osobě, zjistíme, že filosofování dříme většinu času v nás všech. Každá fundovaně položená otázka, vědecké nevyjímaje, vyvolává nesamozřejmost samozřejmého, nespokojenost s dosavadním výkladem dotazovaného nebo zkoumaného, touhu po hledání a porozumění.

■ **JŽ:** *Filosofování v nás může probouzet atmosféru z pradávných dob, kdy vznikala různost názorů na to, co se kolem nás děje. Lidé se ptali po smyslu či podstatě věcí, života nebo kosmického řádu. Jak se tázali a jak nacházeli odpovědi?*

FG: Filosofování probouzí starověkou výzvu *GNOTHI SEAUTON*, tj. poznat sebe sama. Každá naše aktivita, praktická i teoretická, je vždy již „jen“ interpretační reakcí na tuto ontologickou otázku. Ta v nás rozpo-
hybovává existenciální starost o to, že vůbec *jsme* a proč *jsme*, že toto tak či onak *být* též neúprosně končí naší smrtelností, s níž se celý život opět tak či onak v jakýchkoli našich aktivitách vyrovnáváme a která je vždy-
-již nejtíravější nejbližší, poněvadž může udeřit každou vteřinu nejen kvůli různým pandemiím, úrazům, válkám, ale také občas

Obr. 1 Právě jednoletý filosof, zaujatý problémem... s maminkou Hanou Grygarovou.

z ničeho nic. Oproti jiným živým bytostem toto každodenní vyrovnávání se s naší konečností je současně propletené se vztahem k tomu, co nás neuchopitelně přesahuje jak při pohledu na zdánlivě ohraničené hvězdné nebe, tak při pohledu do našeho cosi-jakoni-
-nitra, jehož hranice nelze nikdy propátrat, či při pokusu porozumět i tzv. mikrosvětlu. Díky tomuto existenciálnímu vyrovnávání se se smrtí, nitrem a životem ve světě, jsme civilizačně dospěli, oproti např. gorilám nebo veverkám, až do dnešní doby se vším pozitivním i negativním.

■ **JŽ:** *Dalo by se pátrání po významu slova filosofie přirovnat například k hledání významu slova fyzika?*

FG: Do jisté míry ano – dalo by se říci, že nenajdeme ani jednoduchou odpověď na to, *co je fyzika?* Když se fyziky či fyzika zeptáme, nejprve začne používat učebnicové teze a pak nakonec znejistí. Má začít řeckou etymologií (od *FYSIS*, *TA FYSIKA*), dějinami fyziky, klasickou fyzikou či kvantovou teorií, anebo má raději hovořit o tom, co dělá zrovna on ve své úzce vymezené profesi, aby se vyhnul obecné otázce po tom, *co je fyzika?* Přece však je důležité znovu upozornit na to, že každá vědkyně nebo vědec, jež někdy na něco významného přišli nebo podstatně posunuli poznání ve svém oboru *vpřed*, právě ve chvíli bytostného rozhodnutí se pro *to nové* jdoucí za to dané, naučitelné a zaběhané předpoklady vlastní disciplíny, nutně mysleli filosoficky, respektive metafyzicky. Víme totiž, že nahromaděná vědecká evidence pro vykročení do *toho nového* zdaleka nestačí. Když se vrátíme k tomu, *co je fyzika?*, filosof Martin Heidegger uvádí, že „fyzika jakožto fyzika nemůže činit žádné výpovědi o fyzice. Všechny výpovědi fyziky hovoří fyzikálně. Fyzika sama není možným předmětem fyzikálního experimentu. Totéž platí o filologii. Jako teorie řeči a literatury není filologie nikdy možným předmětem filologického bádání. Totéž platí pro každou vědu.“¹ To dokládá další Heideggerův současník a Heisenbergův mladší kolega, fyzik a filosof Carl F. Weizsäcker: „Je snazší být fyzikem a získávat správné fyzikální poznání, než vypovědět, co člověk vlastně dělá, když provozuje fyziku.“

■ *JŽ: Dalo by se tedy nějak rozumově vysvětlit, co se s námi vnitřně děje, když filosofujeme nebo se filosofií zabýváme?*

FG: Jakmile toužíme po něčem, co nemáme, například po nějaké věci (děti po hračce) nebo druhém člověku, tak to může pro ostatní vypadat, že jsme se postupně asi pomínuli (například dítě pláče, aby vytoženou věc dostalo apod.). Ano, je to zvláštní, nějaký ten měsíc či rok chodíme kolem spolužačky, na kolejích kolem nějaké studentky anebo v práci kolem kolegyně, prohodíme s ní pár slov a jdeme dál, a pak se najednou s námi něco stane. Nikdo neví přesně, kdy a co. Podobně, když řekneme „*A pohár přetekl*“, tak si neklademe otázku, kdy přesně přetekl, kolik kapek bylo potřeba, jak velký pohár to je, jaká tekutina je v něm apod. Čili najednou začneme po dané ženě toužit, rádi bychom s ní šli na procházku, na džus a utopenice do hospody. Nakonec z této zatím neaplňené erotické tužby začneme vyloženě

Doc. Filip Grygar, Ph.D., (*1970), po střední průmyslové škole stavební v Liberci absolvoval obor filosofie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vedle doktorského studia na Přírodovědecké fakultě UK vyučoval základy společenských věd na Akademickém gymnáziu v Praze. Od roku 2008 působí na Katedře filosofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. Oblastí jeho odborného zájmu je filosofie a historie vědy, filosofická východiska kvantové teorie a fenomenologie. Kromě řady publikací vydal oceňovanou a rozsáhlou monografii o Nielsi Bohrovi s šesti překlady jeho esejů o filosofických otázkách biologie. V současné době má rozepsanou monografii o Otto Hahnovi a knihu o nacistickém uranovém výzkumu. Zabývá se rovněž popularizací vědy.

bláznit (hlavně v mládí až šilet – *MANIA*) a tak je to podobné i u touhy filosofické. Jenže je v tomto srovnání zároveň jeden veliký háček a rozdíl.

■ *JŽ: Myslíte tím například to, že když nakonec vytoženou věc získáme, přestaneme si jí postupně vážit a zevšední nám a znovu toužíme po něčem jiném? Je to tak podobné i s filosofií?*

FG: Přesně to mám na mysli. Dítě hračku nakonec odhodí a my, když dámu přesvědčíme o tom, že jsme do zajista tím nejlepším partnerem na světě, tak za pár měsíců ona bláznivě hormonální a erotická aktivita postupně vyvane, což je normální, a nastoupí těžká dřina v tom, abychom začali už na partnerském životě konečně pořádně pracovat a soudně komunikovat, třebaže to občas bolí.

■ *JŽ: Takže ve filosofii se nám tedy nemá co okoukat?*

FG: Ano, tam to tak není, poněvadž filosofická *FILIA* je nikoli běžná láska, pudovost anebo bůh lásky Erós, nýbrž nejrozumnější *EROS*, který je filosofickým milovníkem milování toho, čeho se nám vždy-jíž nedostává, tzn. pravdy, moudrosti a vědění, jež jsou nedostižnými dimenzemi; nelze je mít nikdy po ruce, v učebnici, tabulkách nebo jakkoli v moci.

■ *JŽ: To tedy znamená, že touhu po porozumění našemu bytí nelze jakýmikoliv slovy, vědecky nebo umělecky, nějak přesněji vyjádřit?*

FG: Sotvaže se začnu dotazovat po tom, co znamená, že *jsem*, okamžitě vytvářím nové nezachytitelné *jáství*, jež mi umožňuje reflektovat předchozí *já jsem*, které se však v tu chvíli stává už jen mrtvolným či statickým objektem reflexe, a proto je dimenze neustále vykonávajícího *já jsem* neuchopitelná. Kromě toho se všichni, ať chceme, anebo nechceme, neustále účastníme sdíleného *jáství* minulého, přítomného a budoucího lidstva. Přesně tohle si uvědomoval i slavný dánský filosof a fyzik Niels Bohr, když filosofoval s kolegy o nemožnosti definovat všechny interakce mezi námi, teorií, vyrobeným měřicím přístrojem a měřeným systémem. Tudiž dosáhnout plně a přesně toho, co je naše *jáství* nebo tzv. nezávislá realita, je nemožné.

■ *JŽ: Každý rodič malého dítěte si jistě vzpomene, jak se cítil, když po třech „proč?“ a třech často až z paty vydolovaných odpovědích přišlo další „proč“. Nejspíš se shodneme na tom, že odpovídat na dětské dotazy není až tak snadné. Souvisí s filosofií i nebetyčná zvědavost malých dětí?*

FG: Tyto mazané dětské „proč otázečky“, například proč někdy sněží a jindy prší, proč brambory rostou v zemi, a ne na stromě jako jablíčka, z nichž nejednou rodiče šílí, jsou zodpověditelné tzv. objektivně (předmětně viditelně a vykazatelně) buď hned, nebo lze vhodnou odpověď najít na internetu, anebo si stačí prozatím něco jen vymyslet. Avšak opravdu filosofovat znamená mimo jiné odrazit se od dětského divení a tázání ještě mnohem dál. Filosofické divení je více nespokojenost se samozřejmě daným filosofická otázka je zase otázka promyšlená, nikoli bezprostředně nadhrozená anebo pouze rétorická. Pamatuji, jak mi profesor Erazim Kohák sice pochválil moje prvotní filosofické výtvořky (věnoval mi dokonce svůj psací

Obr. 2 „*Byl jsem (a jsem) ukecaný vtipálek i divoch*“, komentuje svá dětská i současná léta Filip Grygar.

1 Pokud citace nebudou uvedeny poznámkou, budou v tomto rozhovoru – pro jeho větší čtivost – převzaty z knihy Filipa Grygara o Nielsi Bohrovi (kde vznikl často i první a stylisticky do češtiny upravený překlad daného myslitele). Viz F. Grygar: *Komplementární myšlení Nielse Bohra v kontextu fyziky, filosofie a biologie*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2014.

stroj, abych je nesepisoval propisovačkou), ale zároveň mi škrtal *ekelhaft* rétorické otázky. To dělám dnes studentům i já.

■ *JŽ: Myslíte, že lze rozlišit filozofování, které slyšíme z úst trenérů, kuchařů, politiků, vědců atd., když hovoří o tom, že jejich filozofie je taková nebo onaká, a filozofování, o němž hovoří skuteční filozofové, a pokud ano – tak jakým způsobem?*

FG: Je v tom opravdu rozdíl. Tudiž je rozdíl mezi pocitovým míněním, laickou filozofií, psychologizací či pseudovědecko- ezoterickým hloubáním o našem nitru, čistém lidství, hodnotách, autenticitě, pravdě, svobodě, rovnosti, energii, hmotě, síle, vlnočástečích, genetické informaci atd. a vskutku důsledným a dějinně založeným kritickým rozbořením těchto pojmů nebo jejich učebnicových definic napříč obory. To první filozofování (se „z“) se stává nebezpečné, když se toho chopí schopní rétoři, dezinformátoři, youtubeři, zhrzení pseudovědci, nebo dokonce vysoce titulovaní specialisté z nějakého oboru s pocitem, že mají patent na rozum, když sebevědomě mluví do čehokoliv mimo jejich disciplínu a zamotají i vysokoškolsky vzdělaným lidem hlavu, jež je po většinou specializovaná pouze na nějaký miniaturní výsek našeho zakoušení světa. Nadto u mnohých lidí „fantazie se nejvíce rozbují tam, kde jí fakta nekladou do cesty žádné meze“².

■ *JŽ: A pokud bychom hovořili o filozofování se „s“ – jak bychom tento pojem mohli nejlépe vysvětlit?*

FG: Obrovskou dřinou naproti filozofování se „z“ je skutečné filozofické pochybování a fundované zamyšlení, jehož jsme schopni všichni, nicméně v nás většinou dříme. Jak bylo řečeno, i vědci myslí mnohdy filozoficky. To je ovšem další stěžejní otázka – čili v čem spočívá rozdíl mezi filozofickým a vědeckým myšlením, respektive kdy musí vědec začít myslet filozoficky? Heidegger dával za příklad Bohra a Heisenberga, kteří „myslí veskrze filozoficky a jen proto jsou s to položit problémy novým způsobem a především v problematičnosti vydržet.“ To je však možné provádět pouze s nahlédnutím do vědomých a nevědomých předpokladů (paradigmat, východisek) vlastního oboru (obecně pak všech věd), a tudíž ponorením se do myšlenkové tradice, v níž žijeme a v níž uvedené pojmy nebo předpoklady vznikaly a tím mít od nich dějinně kritický, nikoli pouze aktuálně dojemový odstup.

■ *JŽ: Pokud by toto měl každý vědec činit ve svém oboru, tak by neměl čas na svoji vý-*

Obr. 3 „Když jsem se měl rozhodovat o svém budoucím povolání, táta nade mnou kroutil hlavou, když mne musel občas doučit matematiku nebo fyziku. Poukazyval na to, že mám tak maximálně na to, jezdit v budoucnu s buldozerem, a tak jsem nastoupil na „stavárnu“,“ s úsměvem vzpomíná Filip Grygar.

zkumnou činnost. Nevzniká zde určitý paradox?

FG: Je to paradox. Kdybychom se neustále jen filozoficky zamýšleli, tak dnes nejsme civilizačně tam, kde v současné době jsme. Tedy neměli bychom mobily, projektoary atd. Proto je potřebná filosofie, metodologie a historie vědy, které takovou hloubkovou reflexi vědcům z různých perspektiv zpřístupňují. Filosof Edmund Husserl, který studoval logiku, matematiku i psychologii, píše, že „matematik, přírodovědec, v příznivém případě na výsost geniální technik metody, jíž vděčí za objevy, které jediné hledá, není normálně vůbec schopen se takto zamyslet“.

■ *JŽ: Je tím důvodem také to, že vědecká činnost je čím dál specializovanější a vědci si občas vzájemně nerozumějí ani ve svém vlastním oboru?*

FG: Pochopitelně to tak je. Ono to souvisí i s tím, že lidstvo se stává součástí našeho civilizačně nepřírozeného a již zcela zprostředkovaného života. Když si například dítě pustí kohoutkem topení a nikdy nezakusilo, jak postupně vzniká teplo a co to obnáší, tzn. našťipat třísky a větší polínka, zatopit v kamnech a dlouho čekat, až teplo pronikne i do stěn chalupy, tepla si ani neváží, a není proto ani schopno o původu tepla uvažovat. Student v laborce také neuvažuje o tom, proč je zkumavka taková či onaká, proč měřicí přístroj dělá to či ono – bere to jako danost při výzkumu přírody, aniž by

mu došlo, že jde o přírodu „experimentální“, nikoli zakoušenou. Takto v každodenním životě žijeme tisíce let naše čím dál více zprostředkované životy.

■ *JŽ: Filozofovat tedy znamená dokázat se zamyslet jasně a rozlišeně v dějinném kontextu – tedy především jinak než na základě naučených oborových nebo každodenních předpokladů?*

FG: Ano, filozofické zamyšlení je myšlením čerpajícím z nepředmětné dimenze, v níž se teprve rodí smysl a z něj vyslovitelný význam toho či onoho. Odhodlat se v sobě k nepředmětnému myšlení je potřebné zásadní rozhodnutí, jež není matematické, fyzikální, chemické, psychologické atd., nýbrž opět metafyzické. Například Heisenberg přirovnával přechod od klasické fyziky ke kvantové teorii k objevu Ameriky Kryštofem Kolumbem v 15. století následovně: „Nejtěžším na této objevné cestě bylo jistě rozhodnutí [Entschluss] opustit dosud známou zemi [novověké předporozumění vědy a klasické předpoklady fyziky – FG] a plavit se tak daleko na západ, protože se zásobami, které měli k dispozici, nebyl možný návrat.“ Nebo Bohr poukazyval na to, že pro vznik kvantové teorie bylo nutné obrátit se i ke zcela odlišným nefyzikálním oborům a nadto k filozofickým, popřípadě epistemologickým problémům, „s nimiž už byli konfrontováni myslitelé jako Buddha nebo Lao-c‘, když se pokoušeli harmonizovat naši pozici jakožto diváků a herců ve velkém dramatu existence [jinde našeho bytí – FG]“.

■ *JŽ: Tímto se tedy v jakémsi prazvláštním kruhu opět vracíme k té pro vás bytostné otázce porozumění tomu, že jest nám být-ve-světě, a všechny naše aktivity nebo otázky napříč obory jsou pak jen interpretací tohoto bytostného východiska?*

FG: Heideggerovsky řečeno, ano. Existenciálně jsme zapuštěni v tomto hermeutickém kruhu, z něhož se tudíž nemůžeme vyvléknout. Filozofické zamyšlení se proto týká problému sahajícímu až k tomu, jak si člověk nejpůvodněji rozumí v tom, že je, že jest mu být v nekonečném významovém rozumění světu (přírodě, vesmíru), čili jak se aktivujeme a implicitně si rozumíme ještě dříve, než začneme cokoli dělat, tj. reflektovat (myslet myšlené, vidět viděné, vzpomínat vzpomínané, měřit měřené atd.), učit se nebo praktikovat vědu a vytvářet si k ní úzce vymezené teoretické předpoklady a matematický aparát. Tuto otázku nelze řešit jakýmkoli oborovým způsobem myšlení, poněvadž se týká bytí, potažmo nicoty. Bez náhledu dějinného myšlení a před-faktické historie vlastního oboru se to dělá těžko.

■ *JŽ: A jak to bylo s vámi a vaším vztahem k filosofii – filozofoval jste jako malé dítě, či filozofoval?*

2 S. Ganglmair: Feldwibel Anton Schmid. In: *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, Jahrbuch 2002 (Ed. Ch. Schindlers). Plöchl-Druck Ges. m. b. H, Vídeň, 2002, s. 25–40, zde s. 36.

Obr. 4 „Z dětství a mládí mám četná nerezavějící přátelství,“ dodává Filip Grygar.

FG: Jako dítě jsem sice pokládal mnohé „proč“ otázky, ale nefilozofoval jsem ani nefilosofoval – zaplať pán bůh za to, byl jsem normální kluk. Jakmile si však moje hlavička dokázala vůbec uvědomit, že je možné se projevit a mluvit, zařadila nejvyšší rychlost a stala se neuvěřitelně bezprostřední, ukecanou, lehkomyšlně upřímnou, a teprve až mnohem později zpochybnující ledabyle všechno, co šlo, k čemuž se následně přidalo to, že se ze mne vyklubal amatérský *homo politicus*.

■ *JŽ: Svě dětství jste prožil ve Frýdlantu v Čechách. Co si z té doby rád vybavujete a jak na své dětství vzpomínáte?*

FG: Narodil jsem se v pravé poledne 13. ledna roku 1970 a do dospělého věku žil 20km na sever od Liberce ve Frýdlantu v Čechách. Rád si mimo jiné vybavuji majestátní hrado-zámek, tyčící se nad městem, jenž asi inspiroval Franze Kafku k sepsání jeho *opus magnum*, když do Frýdlantu pracovně dojížděl. Klukovská léta jsem měl to štěstí trávit s kamarády neustále venku, jednak proto, že jsme měli za sídlištěm obrovskou zahradu, za ní lesy, pole a jako na dlaní Jizerské hory, a jednak z toho důvodu, že v komunistické televizi „nic“ nedávali, neexistovaly ani dnes již obvyklé stolní počítače, internet a mobily. Není se potom čemu divit, že rodiče od rána do večera o nás takřka nevěděli.

■ *JŽ: Byl jste už v dětství – když ne tedy filosofujícím ani filozofujícím – spíše váženým rozumbradou, nebo divokým uličníkem?*

FG: Byl jsem (a jsem) ukecaný vtipálek i divoch. S kamarády jsme moc rádi pálili ohýnky, opékali buřty, brambory, jablka a kuřata. Dbali jsme samozřejmě na požární ochranu, takže jsme oheň vždy poctivě uhasili několikerým vyčůráním. Když nás to přestalo bavit, vkládali jsme do ohně – do připravených odpalovacích ramp z cihel – obaly od prázdných sprejů na vlasy (lybarovky). Byla to parádní podívaná, jak rozžhavené svištěly do vzduchu jako nějaké rakety. Naše experimentální zvědavost

zašla ještě dál. Vyvrcholila tím, že jsme doma kradli sifonové bombičky a házeli je do ohně. Ty zase vystřelovaly z ohně, kolem našich hlav vyčuhujících z příkopu, na všechny možné strany, některé se zabodávaly do okolních stromů a jiné jsme nacházeli na zemi s roztrženými plášti. Byli jsme po všech stránkách kumštýři.

■ *JŽ: Když se pomyslně přeneseme od vašich klukovin dále, byl jste a stále jste velký sportovec. Jaký sport vám nejvíce zachutnal?*

FG: Sport mě opravdu bavil. Hrál jsem hokej a fotbal (mám i základní, respektive bílý pásek z karate, pak už nebyl bohužel čas pokračovat). S kamarádem Jirkou Šafářem jsem také mimo jiné soutěžil v tom, kdo udělá více kliků za 30 minut, můj rekord byl tuším kolem 700 kliků. V roce 1988 jsem se dokonce vsadil se svojí třídou na průmyslovce, že jich udělám za 30 minut 500 a vyhrál jsem 500 korun. Jirka chodil do kulturistiky a později začal pracovat v nedalekém kamenolomu. Čirou náhodou měl před pár lety na brigádě mého studenta z fakulty. Když mu Jirka vyprávěl, co jsme všechno v klukovských letech dělali, student odmítal věřit tomu, že by vážený pan Grygar tohle všechno dokázal napáchat. (*smích*) Jsem za to všechno vděčný, stejně jako za to, že mám z dětství četná nerezavějící přátelství.

■ *JŽ: Vyprávěl jste mi, že jste s rodiči společně nesnášeli komunistický režim. Jak se na toto období díváte zpětně a třeba v porovnání s okolními státy?*

FG: Věci veřejné mi nedaly nikdy spát, což je z hlediska antického pojetí života v *polis* provázané s filosofickým nárokem myslitel kriticky. S rodiči jsme skutečně nesnášeli komunistický režim, jenž nebyl socialistický ani komunistický, nýbrž autoritativně-byrokraticko-pokryteckým a duchovně-esteticky pokleslým zlořádstvem. Koneckonců k tomu, že je takový režim zločinný, stačilo otevřít oči, uvědomit si, co člověk smí a nesmí, poslouchat rétoriku komunistů nebo jejich přísluhovačů a k tomu poslouchat Volá Londýn, Hlas Ameriky nebo Svobodnou

Evropu. Táta do smrti nezapomene na to, že musel být párkrát na „pohovoru“ na StB.

■ *JŽ: Kromě rodičů vám dávala na základní škole zasvěcení pro život v polis také vaše prateta Žofie. Jaké to byly rady?*

FG: Prateta Žofie sloužila za první republiky v židovské rodině (většina skončila v koncentračním táboře) a já jsem u ní paradoxně o prázdninách trávil více času než u své babičky. Vyprávěla mi o osudech Židů, o Masarykovi, legionářích, první republice apod. a při poslouhání zakázaného rádia mne často vaječným likérem. Byl jsem tenkrát z rodiny jediný, kdo po její smrti věděl, kde má schované peníze. Za to jsem si vyžádal hrací obraz se sousoším Svaté Trojice (Josefa, Marie a Ježíška), který jsem u pratety se zatajeným dechem poslouchával – vyprávěla mi také příběh o Ježíši. Rodiče obraz mají dodnes v obýváku, třebaže je na něm nejcennější pouze dřevěný rám. Pro mne tohle byl tajemný nekomunistický svět, který mne nějak přitahoval, stejně jako mne nesmírně přitahovalo poselství mé nejoblíbenější verneovky *Tajuplný ostrov* o přátelství, touze přežít, vědecko-technické odvaze, experimentální praktičnosti a obdivuhodné interdisciplinární vynalézavosti.

■ *JŽ: Vzpomenete si, čím jste chtěl být jako malý kluk? Měl jste nějaké své vysněné povolání?*

FG: Mě fascinovali nejprve popeláři. Seškočí z popelářského vozu, vezmou popelnicu, šup s ní na určené místo, vyklopí ji do chroustavých útrob autokoše, a pak šup s ní zase zpět na místo, dají povel k odjezdu a současně naskočí šikovně na nákladák, jen se drží madla a stojí za jízdy ve volném prostoru na zadní straně popelářského vozu. Potom jsem chtěl jezdit dálkovými kamiony. Myslel jsem si totiž, že by to byl nejvhodnější způsob, jak procestovat svět (ovlivněn jsem byl komedií *Šimon a Matouš jedou na riviéru*). Jenže mi maminka někdy v páté třídě řekla, že bych musel vstoupit do komunistické strany, jinak by mne do ciziny nepustili. Pokud bych však někdy vstoupil do KSČ, musel bych se od nich odstěhovat a zprůtrhat s nimi rodinné kontakty. Potom jsem na dlouhou dobu o svém budoucím zaměstnání nedumal. Teprve na střední škole jsem začal číst knihy o Masarykovi – od Masaryka a Beneše – a kromě toho, že jsem hrál hokej, vysedával po hospodách a zažíval první randění, pohrával jsem si naivně i s představou, že bych mohl být taky jednou prezidentem, jenže tu panovali soudruzi (jak hloupý jsem tenkrát byl). Dnes vím, že bych raději rozvážel pivo nebo pizzu, než měl nějakou zodpovědnou veřejnou funkci. Poslední zaměstnání, které mi přišlo v mládí fajn (dodnes), bylo v době, kdy jsem začal naplno poslouchat klasickou hudbu. Obdivuji totiž nadprůměrné dirigenty.

■ **JŽ:** *Zmiňoval jste, že jste byl upovídané dítě. Jak to šlo dohromady se školní docházkou? Zlobil jste i ve škole a jaké učitele či předměty jste měl rád?*

FG: Já byl na prvním stupni kecaný jako strýček Pepin z Hrabalova díla, až se divím, že jsem s celkově pěknými známkami a tunami zasloužených pohlavyků došel do druhého stupně. Nejlepší předmět byl pro mne tělocvik, protože jsem nemusel sedět na židli. Jestliže však *existuje jediná výchova: příklad*, jak říkával můj milovaný hudební skladatel Gustav Mahler, pak vzpomínat s mojí výchovou na oblíbené učitele je opravdu obtížné, poněvadž abstrahovat od jejich obvyklého členství v KSČ jsem nedokázal a nedokážu to dodnes.

■ **JŽ:** *Našel se mezi vašimi učiteli někdo, kdo vás již tehdy navedl na cestu k filosofii nebo vás jiným způsobem inspiroval?*

FG: Jestli mne tedy někdo z nich nasměroval k filosofii, tak to jediné tak, že se snažím dodnes pochopit, jak je tohle všechno možné, proč jsme v tom oblundném režimu plném osklivých plechových cedulí s nápisy *NE NATO*, přeškrtnutými jadernými zbraněmi, plném hloupých nástěnek a transparentů *Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak* atd. museli žít tak dlouho, proč jsme všichni víceméně kolaborovali tak trapně apod. (je to i členství nás mladých v pionýru nebo SSM). Od roku 1988 jsem de facto začal žít v Praze a pamatuji si, že jsem našel na Václavském náměstí na zemi rozházené papírky a na nich stálo: „Jakeš je i tvoje ostuda“. To mne dost vzalo, protože to byla zjevně pravda. Už v lednu 1988 na mne silně zapůsobily protirežimní demonstrace během Palachova týdne, kterých jsem se účastnil. Tehdy mi bylo už jasné, že tohle je potřeba dělat. Se zlem je třeba bojovat vždy a všude, ale ne jeho upadlým způsobem.

■ **JŽ:** *Vystudoval jste Střední průmyslovou školu stavební v Liberci. Tehdy jste tedy ještě neuvažoval o filosofii a zajímalo vás spíše stavebnictví?*

Obr. 5 Dolní Břežany a rok 1989 – Filip Grygar jako zedník při opravě zámku v průběhu nultého ročníku na ČVUT.

FG: To, že jsem v roce 1988 vystudoval „stavárnu“, obor pozemní stavitelství, je zásluha hlavně mojí mamky. Rodiče původně nevěděli, kam po základce se mnou. Táta nade mnou kroutil hlavou, když mne musel občas doučit matematiku nebo fyziku. Poukazoval na to, že mám tak maximálně na to, jezdit v budoucnu s buldozerem (místo kamionem do ciziny). V klukovských letech mi rozmanité technické a praktické věci opravdu šly, ale střední škola nebo gymnázium, to už se tátovi zdálo být nad moje síly. *(smích)*

■ **JŽ:** *Po střední škole jste zamířil do Prahy na ČVUT, obor geodézie. Čím vás tento obor zaujal a jaké jste měl do budoucna o svém povolání představy?*

FG: Moje cesta potom po průmyslovce, kde mne nejvíce bavila deskriptiva a rýsování či projektování stavebních výkresů, vedla rovnou na ČVUT na obor geodézie; přišlo mi to podobně zajímavé. Jenže na geodézii jsem se nedostal. Mohl jsem ale přejít do tzv. nultého ročníku, kde končilo mnoho průmyslováků. A to byla další výživná škola života. Dostal jsem se do Dolních Břežan, kde jsme s dalšími třemi „nultáky“ Davidem, Jirkou a Pavlem opravovali pod slovenským národním památkovým podnikem tamní renesanční zámeček. Celý prostor včetně zámku byl hlídáný, poněvadž náležel vojskům ministerstva vnitra. V neobydleném zámku byla tuším jen v přízemí vojenská kuchyň, jídelna a nějaké sklady. My bydleli v prvním patře v narychlo upravené místnosti s vojenskými palandami, skříňkami a sbitým dřevěným stolem. V dalším křídle zámku nám zprovoznili chlapi z podniku záchod, umyvadlo a sprchu. Občas jsme se tam večer v zimním období střídali s potkany (na zámku a kolem něho jich bylo strašně moc), kteří se ohřívají u našeho výkonného reflektoru, který jsme měli v „koupelně“ položený na zemi, abychom na sebe večer vůbec viděli. Fakticky jsme měli téměř celý zámeček pro sebe. Od pondělka do čtvrtka jsme zedničili na zámku a v pátek jezdili do Prahy na ČVUT na několikahodinovou výuku. V práci jsem se naučil štukovat, nahazovat stropy apod. Byla to pro mne úžasná praxe. To mi později pomohlo, když jsem na vysoké, kde jsem už studoval filosofii, pracoval ve stavební firmě.

■ **JŽ:** *Zmiňujete vaši dělnickou práci na stavbě s chlapci ze Slovenska. Zde opět došlo na otázku vašeho možného „prezidentství“, že?*

FG: Když jsme rekonstruovali na zámku v Lánech koupelny a toalety, řekli mi chlapi, že by bylo skvělé, kdybych to jednou dotáhl až na prezidenta, že by za mnou jezdili pěkně oblečení do Lán na oběd – ne ve špinavých montérkách na předělávání záchodů a koupelen. *(smích)* Dodnes jsem hrdý na to,

Obr. 6 Lední hokej Filipu Grygarovi učaroval a miluje ho dodnes – v mládí působil i jako hokejový rozhodčí 1. třídy.

že jsem s nimi opravil snad všechny toalety na Pražském hradě, dále některé opěrné zdi, hlavně v Jelením příkopu, zahrady, kanceláře atd. Na Filosofickou fakultu jsem to měl co by kamenem dohodil, takže jsem na přednášku nebo na zkoušku seběhl po zámeckých schodech a poté je opět vyběhl nahoru a zase se převlékl do montérek. Když dnes provádím po Pražském hradě známé nebo kolegy ze zahraničí, ukazují jim všechny záchody, na kterých jsem pracoval. Práce to byla hodně těžká, mnozí chlapi byli bývalí havíři, takže dokázali pracovat se sbíječkou celý den, což bylo pro mne dost náročné, a to mám myslím velkou sílu. Pracovali jsme navíc měsíčně s desítkami hodin přesčasů. Pamatuji si, že první měsíc v zaměstnání jsem ráno nemohl ani rozevřít prsty, jak jsem je měl zkroutené dovnitř od lopaty nebo sbíječky.

■ **JŽ:** *To zásadní pro váš duchovní vývoj tedy nebyli ani učitelé, respektive škola, nýbrž především mimoškolní aktivity. Které z nich vás inspirovaly?*

FG: Maminka mi doma například ukázala umělecké obrazy z různých publikací včetně nádherné Ermitáže, učila mne, kromě jiného, jaké sovětské filmy jsou skvělé, uměla navíc poutavě vyprávět příběhy o různých umělcích a vědcích, táta do mne zase ládovl kvalitní hudbu a jazzíček. S mými nejbližšími kamarády jsme u nás doma poslouchali elpíčka Karla Kryla (originální LP *Bratříčku, zavírej vrátka*), The Rolling Stones, Beatles, Black Sabbath, Pink Floyd, Bee Gees, Janis Joplin aj., (táta je dostával ze Západu). Kluci také nahlíželi do zakázaných dokumentů (Lidové noviny, dokumenty Charty 77), které měli rodiče od svých známých. Konečně nelze nezmínit klasickou hudbu. Už na prvním stupni jsem rodičům pochodoval po gauči tam a zpět při mém milovaném Čajkovského Italském capricciu. Na obalu LP totiž byli pochodující starobylí vojáci. Pak jsem přidal Čajkovského první klavírní koncert b-moll nebo Dvořákovu Serenádu pro smyčce apod. A když jsem vystoupal až ke studiu na ČVUT, kdy jsem stále dokola poslouchal Beethovenovu Eroicu a Osudovou, pustil mi jednou kamarád Martin Ha-

šek u něj doma z nové věže cédečko (do té doby jsem nikdy CD neslyšel) od nějakého Gustava Mahlera, začátek 5. symfonie. Bylo to tak neuvěřitelně neobvyklé (pamatuji si to tehdejší zjevení naprosto přesně), že jsem si to musel koupit, poněvadž mi táta u hudby říkával, že když se mi něco začne líbit na první poslech, že mne to zřejmě brzy přestane bavit, a naopak, když to je divné, mám se na to zaměřit. Od té doby uplynulo cca 30 let a já mám kromě jiných kompletů a mnoha interpretací různých skladatelů tuny mahlerovských interpretací. Od střední školy jsem však vedle klasiky poslouchal a stále poslouchám především rock a metal.

■ *JŽ: Ke studiu filosofie vás mimo jiné ponoukla i sametová revoluce. Jak jste tuto lehkou a náročnou dobu prožíval?*

FG: Jsem za to vděčný několika lidem a zmíněným dobovým okolnostem včetně plyšáku čili tzv. sametové revoluce, již jsem prožíval s neuvěřitelným nadšením – úžasná atmosféra, mám to stále na očích. Nejprve mne však ovlivnil Masaryk, posléze například kniha Milana Machovce o Masarykovi, těsně po revoluci našel táta v Lidových novinách info o veřejných přednáškách profesora Machovce, s kamarádem Martinem Haškem jsme si též četli něco od Platóna nebo Hegela – samozřejmě že jsme tomu moc nerozuměli. Oba jsme v roce 1989 studovali první ročník oboru geodézie na ČVUT a neměli žádnou filosofickou průpravu. A povinný idiotský předmět marxismus-leninismus, vyučovaný na všech vysokých školách, byl vymýváním mozků. Já ještě chodil někdy v roce 1991 na FF UK na úvod do fenomenologie, který tehdy přednášel filosof, logik a matematik Jiří Polívka. Pamatuji si, že sice hovořil pěkně česky, přesto jsem téměř ničemu nerozuměl, což mne fascinovalo. Dnešní mobilo-digitální studenti, když přednáším fenomenologii a nerozumějí tomu, tak je to asi tak nebere, naopak. (*smích*)

■ *JŽ: Spřátelil jste se s profesorem Machovcem a už jste věděl, že chcete dělat filosofii? Napomohlo k tomu i to, že jste pobýval určitý čas v Anglii a tam si leccos uvědomil – především z hlediska vašeho duchovního zakotvení ve světě?*

FG: Po úrazu kolene na fotbale při tělocviku jsem přerušil ročník (na geodézii) a odcestoval na několik měsíců ke známým do Anglie, do rodiny kněze anglikánské církve (jeho manželka posílala za bolševika tátovi elpíčka). To byla pro mne nezapomenutelná škola duchovního života. Po roce jsem nastoupil na geodézii ke spolužákům, kteří nezameškali žádnou výuku jako my rok předtím, když byl „plyšák“, a tak uměli navíc už obstojně matematiku, bez níž se člověk neobejde v žádném předmětu. Naproti tomu já, stavební průmyslovák, který

jsem neměl ani základy diferenciálního počtu, jsem za nimi zaostával. Zatímco se například oni učili na zkoušku týden, já jednou tolik. Nakonec jsem z geodézie odešel – ale mám z toho dodnes mindrák.

■ *JŽ: Kromě zedničiny, klukovin a hudby jste byl – pokud vím – v roce 1988 rozhodčím 1. třídy v ledním hokeji. Hrál jste hokej i závodně a baví vás dodnes. Jak jste se na pozici rozhodčího dostal a co vás na tomto sportu přitahuje?*

FG: To, že jsem se stal rozhodčím první třídy, a ještě nejmladším v ČSSR, to je náhoda. Ve Frýdlantu na zimním stadionu byl

Obr. 7 Dominika a Filip Grygarovi 2009.

nedostatek rozhodčích, kteří by mohli pískat žáky, na to stačila třetí třída. Já pak spíše díky skvělé fyzice, nikoli znalosti pravidel, měl zároveň tu kliku, že se během roku otevřely postupně všechny tři třídy, u prvních dvou jsem skončil myslím do pátého místa, tudíž jsem mohl pokračovat až k první třídě a na této nejnáročnější zkoušce jsem skončil až poslední, neboť jsem pochopitelně ještě neznal celou spletitost pravidel – čili jsem to dohnal fyzikou. Odpískal jsem v revolučním roce několik zápasů dorostenecké ligy a nikdy nezapomenu, když jsem pískal v Pardubicích v pátek večer 17. listopadu 1989 první zápas a druhý den ráno odvetu.

■ *JŽ: A jak si vzpomínáte na následující události, co jste dělal?*

FG: V sobotu dopoledne jsme s kolegou rozhodčím už věděli, že se něco na Národní třídě v Praze semlelo. V pondělí 20. 11. jsem už byl, jako ostatní VŠ studenti, v centru dění a bylo to moje první emotivně nejkrásnější období mého života. Vzpomínám si, že v úterý dopoledne jsme vylepovali po Praze plakáty a skončili jsme na Smíchově u Vltavy. Právě jsem vylepoval plakát a najednou jsem za sebou slyšel podivné dunění. Tak jsem se otočil – v jedné ruce sklenici s lepidlem, v podpaždí plakáty, v pravé ruce štětku – a zíral hrůzou na tu podívanou. Přímou přede mnou mne mýjely transportéry, jeden za druhým, bylo jich opravdu hodně. Na-

štěstí se komunisti na noční schůzi rozhodli, že je proti demonstrantům na Václaváku nepoužijí.

■ *JŽ: V roce 1992 jste byl konečně přijat na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity. Do té doby jste se živil ve stavební firmě a po nocích studoval. Jak probíhalo vaše studium? Měl jste o něm nějakou svoji představu a shodovala se s tím, co jste při studiu filosofie prožil?*

FG: Pamatuji si, že když jsem se dostal na filosofii, řekl jsem chlapům Slovákům, ať si prodlouží turnusový pobyt doma, že za ně vydělám za víkend celý chodník. Dostat se na prestižní filosofii do Prahy, to byl prostě úžasný zážitek. Netušil jsem tehdy vůbec, co filosofie opravdu obnáší, byl jsem dosti naivní zelenáč.

■ *JŽ: Musel jste tudíž udělat obří krok k tomu, abyste pochopil, o čem je důsledná filosofická práce čili řemeslná práce s textem. Jak hodně jste musel nakročit?*

FG: Musel jsem nakročit opravdu hodně a dodnes mám pocit, že i nyní řada lidí, kolegů nebo studentů toto nepochopila. Zakusit plně vhled do fyziky bez řemeslného úmorného počítání nebo do hokeje bez úmorných tréninků také nelze. Pokud si dobře pamatuji, největší školu do tohoto zasvěcujícího vhledu mi dal zejména výborný filosof Štěpán Špinka u Platóna. Zápočet se skládal tudíž z pěti strukturálně nazpaměť naučených a křížem krážem promyšlených dialogů, přičemž dialog *Faidros* jsem už znal snad i pozpátku. K tomu jsme museli vypracovat na A3 formát strukturální členění dialogu *Faidros* s hesly vztahujícími se ke všem odstavcům či paginacím, prostudovat anglickou knihu od Davida W. Rosse *Plato's Theory of Ideas* a předpokladem zápočtu bylo vypracování delší seminární práce na nějaký problém z Platóna. Zápočet pak probíhal tak, že jsem si vytáhl jeden odstavec z jednoho dialogu, měl stanovit, o jaký dialog se jedná, co danému odstavci myšlenkově předchází, co po něm následuje a pak jej interpretovat. Následně jsem dostal otázku z dialogu *Faidros* a z Rosse. Uf, to byla věc, ouvej! Studoval jsem na to přes rok, a přestože jsem to udělal, odcházel jsem jako zpráskaný pes. Po tomto zápočtu jsem už myslím pochopil, o čem je důsledná filosofická práce.

■ *JŽ: Vašeho životního příběhu ve vztahu k filosofii a historii vědy se týkala i bakalářská práce, která ve vás už tehdy podněcovala pokusy o proniknutí do rozlišení každodenního, filosofického a vědeckého myšlení. O jaké téma přesně šlo?*

FG: V bakalářské práci jsem se zabýval Husserlovou *Krizí evropských věd* a pak jsem to v diplomce zúžil čistě jen na Husserlovu kritiku galileovského stylu myšlení či vědeckosti vědy, ale i to bylo, jak dnes vím, ještě

dosti široké³. Teprve až po mnoha letech studia fenomenologie, metodologie a historie vědy jsem se odvážil aplikovat Husserlovu a Heideggerovu fenomenologii (konceptu intencionality a fenomenologickou hermeneutiku) na moje interdisciplinárně nahlédnuté pojetí toho, jak se asi odehrává vědecké myšlení a pozorování pozorovaného. V tomto jediném případě se neskromně domnívám, že jsem kápnul na něco světově originálního, protože jsem ještě fenomenologii prolнул s podobnými východisky u filosofa a fyzika (pořadí říkám správně) Nielse Bohra.

■ JŽ: Pomalu jste se sžíval s filosofií, respektive filosofií vědy. Na koho v tomto ohledu nejvíce vzpomínáte?

FG: Paradoxní je, že to byla má mamka jako zdravotní sestra, nikoli táta strojný inženýr, kdo mne seznamoval se zájmem o vědecké otázky. Táta mne však učil přesnosti, nepřetahovat v omalovánkách nebo když jsem něco dělal, měl jsem to dělat tak, jako by to tu mělo být věčně, protože to bude vždy moje vizitka. Jsem navíc vděčný za podporu, již mi v těchto mých aktivitách poskytovali jako první na fakultě profesor Erazim Kohák. Třebaže jsem s ním politicky nesouhlasil, sprátelili jsme se, povídali si o stavařině, o partnerských vztazích, psali jsme si, když ještě semestr přednášel v Bostonu. Jeho vegetariánský recept na čočku s rýží, kterou jsme s kamarádem a dnešním kolegou Tomášem Hejdukem na kolejkách často baštili, mám rád dodnes, jen mám více peněz, a tak si k tomu dám klidně i párek. (smích) Od počátku mi podporu v mé koncepci poskytují kromě Tomáše další moji milí a starší přátelé – fenomenolog Jiří Michálek, u něhož jsem psal disertaci, biolog, filosof a můj první přírodovědný mentor Anton Markoš, jeho bratr kvantovák Peter, který mi pomáhal při psaní knihy o Bohrovi, matematik, fyzik a filosof Ladislav Kvasz. Dnes k tomu přidávám ještě milé kolegy matfyzáky Pavla Cejnara, Jirku Podolského a Honzu Valentu. Bez těchto rozmanitých vlivů a dlouhletých kamarádů bych to dnes nebyl já.

■ JŽ: Kam jste směřoval po dokončení studia – měl jste již tehdy nějakou představu, co budete dělat nebo jak se budete filosofií živit?

FG: Kamarád spolu-žák, spolu-pivař, filosof a historik Tomáš Hermann nás přesvědčil, abychom si udělali státnice z pedagogického minima, a tak se stalo. Papír se štemplem jsem tedy měl, a tak jsem ihned po státnicích napsal mail snad na všechna gymnázia v Praze, zda by nepotřebovali absolventa filosofie s pedagogickým minimem. Odpověděli mi z Akademického

gymnázia v Praze, udělal jsem tam zkušební hodinu a od září 2001 jsem nastoupil na částečný a později na plný úvazek. Stal jsem se tedy na více jak deset let středoškolským pedagogem, respektive profesorem základů společenských věd (ZSV) a také jsem si prošel třídnictvím. K tomu jsem dělal doktorát na katedře filosofie a dějin přírodních věd na PřFUK.

■ JŽ: Jak na toto své „kantorské“ období vzpomínáte?

FG: Jsem za doktorát a výuku na gymnáziu nesmírně vděčný. Každý začínající učitel procházející si prvními přípravami ví, jak je to vysilující a náročné. Nadto udělat si přípravy z různých oborů, zahrnující – při mé nespokojené a rýpavé filosofické nátuře – studium mnoha vysokoškolských publikací a odborných článků (nesnáším totiž povrchní skripta, brožurky či učebnice), abych si v hlavě alespoň zmapoval myšlenkové kontexty, atmosféru a základní předpoklady vyučovaných oborů. A mít současně nad sebou bič v podobě disertace, to byla na mé nervy dost velká výzva.

■ JŽ: Vraťme se na okamžik ještě k vaší disertaci. Jaké téma jste si pro ni vybral a jak se vám na něm pracovalo?

FG: Na disertaci jsem už nechtěl dělat Husserla, a tak jsem si vybral ošidné interdisciplinární téma ze dvou odlišných a komplikovaných disciplín. Název disertace zní takto: *Hermeneutická fenomenologie a kvantová komplementarita ve filosofii vědy*. Takže si myslím, že to už více ani snad rozvádět nemusím, totiž už sama Heideggerova hermeneutická fenomenologie je v rámci samotné filosofie neuvěřitelně náročná, a pak to propojovat s něčím, čemu taky nikdo vlastně ve fyzice nebo metodologii vědy pořádně nerozumí, to byl tedy šílený nápad. (smích) Nadto jsem si během dvou let před odevzdáním disertace (po sedmi letech

Obr. 8 Akademické gymnázium v Praze – maturita 2008.

v roce 2008) udělal na FF UK v oboru psychologie akreditaci v programu celoživotního vzdělávání *Psychologie jako předmět středoškolské výuky*.

■ JŽ: Po obhajobě disertace v roce 2008 jste začal přednášet v Pardubicích. Proč právě Univerzita Pardubice?

FG: Tehdy se mi ozvali kolegové z Pardubic, protože potřebovali fenomenologa a hlavně někoho, kdo je zhloubán i do filosofie, metodologie a historie vědy. Ponechal jsem si však ještě několik hodin na gymnáziu (platil jsem hypotéku a manželka studovala dějiny umění) a pak už jen semináře, protože jsem v roce 2012 získal GAČR na Bohrovo pojetí komplementarity. Na období 2012 až 2015 nerad vzpomínám. To byl opravdový pracovní nápor, psychická a fyzická vyčerpanost. Kniha o Bohrovi šla do tisku v prosinci 2014 a dlouho jsem ji nemohl otevřít, jak mi z toho bylo zle od žaludku. Období po roce 2015 bych označil jako bod obratu. Už jsem se nehonil jako dřív.

■ JŽ: S jakou představou jste vstupoval do hájemitví filosofie, co jste chtěl v této oblasti dokázat a co se vám z toho dosud podařilo?

FG: Jak jsem již popisoval, moje představy byly vágní a ihned po nástupu jsem musel na sobě začít intenzivně pracovat. Úplně překopat způsob „myšlení“, tedy zbavit se „doslechologie“, „dojmologie“, „skriptologie“ nebo „učebnicologie“ vydávajících se za argumenty, názory nebo dějinné myšlení, a začít systematicky pracovat napříč houštinou odporujících si metafyzických škol a systémů, naučit se konečně číst, tj. důsledně interpretovat každé slovo, rozlišovat pojmy, naučit se konečně psát a vyjadřovat se pojmově přesně, přiučit se i klasické řečtině a latině... Bojuji s tím vším dodnes, je to nekonečný proces. Nadto jsem byl z průmyslovky, kde jsem tři roky studoval beton, rýsoval a neměl průpravu v téměř ničem humanitním, takže to byla pro mne opravdová fuška. Čím více jsem do filosofie pronikal, tím více jsem si odmítal dávat jakékoliv cíle, tím jediným bylo nějak se ctí dostudovat.

■ JŽ: Postupně jste si však uvědomil, že studium filosofie na vás zanechalo dost následků všeho druhu. Jaké to byly a dalo se s nimi žít?

FG: Ve všem vidět nesamozřejmost samozřejmého pro mne a další spřízněnce není klišé, a tak je holt filosof v podstatě *neustále nespokojený člověk*. Jinak a pregnantně mi to nad mojí diplomkou vyjádřil můj vedoucí práce a kamarád kolega Karel Novotný, totiž že *filosofie vyžaduje totální nasazení*. To zkrátka není zaměstnání, kdy odcházím z práce, pověším vše na hřebík a padla, anebo kdy odcházím od pěkně vykachlíkované koupelny, vysprchuji se a mám fajn pocit

3 Diplomová práce pak vyšla v roce 2005 knižně pod názvem *Kritika založení galileovské vědy v Husserlově „Krizi evropských věd a transcendentální fenomenologii“*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2005.

Obr. 9 Jak nádherné židle si vybrali Filip Grygar s kolegou Tomášem Hejdukem na Erasmu na Mallorce.

z dobře vykonané práce (a těchto uspokojivých pocitů jsem zažil nesčetně).

■ *JŽ: Pojem „totální nasazení“ ve jménu filosofie působí až hrůzostrašně. Co by si pod tím mohli čtenáři představit?*

FG: V tomto ohledu bych zmínil například to, co někde konstatoval můj oblíbený hudební skladatel Mahler, totiž že *neznám nic jiného než práci*. Neumím si nějak tzv. užívat života. Podobně tak v detektivkách vidím kriminalisty vyšetřující vraždy, stále nad tím dumají, nedá jim to ani na dovolené...

■ *JŽ: Je tedy vůbec možné se od filosofie či filosofického myšlení odpoutat a věnovat se třeba svým koníčkům?*

FG: Mě užívání si života (pokud vůbec vím, co to přibližně znamená) vlastně ani nebaví. Nicméně si to vynahražuji tím, že když přednáším, hovořím s kolegy, kamarády, sousedy, s lidmi v obchodě, ve vlaku, na rodinné sešlosti nebo jinde, tak jsem až dětsky bezprostřední a transparentní; bavím se všelijakými srandičkami, jsem nejednou jako neřízená střela. Doma si pak lebedím v poslouchání hudby a mám rád stereotypní procházky kolem vesnice (zpravidla ve směru hodinových ručiček). Jenže pak na mne čas od času sedne naprostá marnost nad marností a dumám nad tím, čemu to vlastně věnuji život – není to celé akademické prostředí potažmo sepisování publikací podvod a není právě tohle všechno do jisté míry velká ztráta mého životního času? Vždyť kdybych věnoval ten nekonečný čas například bankovníctví, tak jsem dnes možná jeden z nejbohatších lidí na světě. Potom se z toho pesimismu vyhrabu a vidím vše zase v pěkných barvách – a takhle to mám v cyklech stále dokola už asi 30 let. (smích) Mohu tedy konstatovat, že odpočívám tím, že neustále pracuji, mám hromady toho, co mne táhne k tomu, abych to přečetl a zpracoval do nějakého textu.

■ *JŽ: Přesto se musím znovu zeptat – odpočíváte nějakým jiným způsobem než prací? Existuje něco, co vás spolehlivě alespoň na chvíli od práce odtrhne?*

FG: Když už nemohu koukat do monitoru, chodím na procházky, večer si cvičím na hrazdě nebo na lavičce s činkami, před spaním si pouštím kromě intelektuálních detektivku nebo akční oddychovku; hlavně mám rád vědecké, umělecké a historické dokumentární pořady – ty zhlédnu i vícekrát, protože si obecně málo pamatuji (není divu, když u toho mnohdy piju víno nebo pivo). Leč pocit intimního blaha zažívám, když si pouštím na mé dosti drahé aparatuře audio- nebo videokoncerty klasické hudby. Oproti koncertu, kam občas vyrazím, mám na Blu-ray či DVD jistotu, že mnou vybraný dirigent a orchestr to neodflákl; čili do svého vystoupení vložili veškerý svůj um. Klasiku kombinuji s jazzíčkem, folkem, rockem, metalem, blues apod. A jelikož jsem v mládí hodně sportoval i dost těžce pracoval rukama, tak mám rád svůj domácí klid, jsem bačkorák, a tudíž nemám potřebu stále někam jezdit. Vystačím si v životě většinou s mrtvými (mysliteli a skladateli), s hudbou, knihou, hospodou, pejsky za plotem i před plotem, když mne ten či onen kamarád, ta či ona kamarádka vytáhnou z nory na výstavu, do divadla, kina či na chalupu.

■ *JŽ: Při výčtu svých kolegů a kolegyně uvádíte někdy ženy vyložené na prvním místě. Jaký je váš názor na určité znevýhodňování žen ve vědě?*

FG: Pokud je vědkyně na mateřské a plně se musí věnovat dětem (a to i dlouho po mateřské), tak nemůže pochopitelně psát tolik článků, knih, jezdit na konference aj. jako vědci. Dodnes nechápu ženy, které pracují stejně jako muži a pak také přijdou unavené domů, vaří, perou, uklízejí apod. (často to dělají z opravdové lásky pro své muže a děti), přičemž mužům mnohdy ani nedojde, že to

je nefér. V tomto případě (nikoli v politice) bych byl pro nějaké zvýhodnění, například při dosažení titulu docent nebo profesor. To, jak měly hlavně v minulosti ženy vědkyně těžký život ve vědě, je smutná věc. Všechno má však svůj vývoj, někdy rychlejší (evropská tradice), někdy velmi zdlouhavý.

■ *JŽ: Vy jste se v tomto ohledu věnoval životu a dílu Lise Meitnerové. Čím vás tato vědkyně tolik zaujala a jak jste posuzoval její postoje v rámci vědeckého bádání?*

FG: Já mám už půl knihy o Otto Hahnovi, ale motivací k tomu, abych napsal články výhradně k Meitnerové, byl milý šéfredaktor Honza Valenta, který si v jednom mailu posteskl, že by si i ona zasloužila nějakou připomínku na stránkách časopisu. A tak vznikla moje trilogie o ní. Když jsem se zahrabal do jejího vědeckého života a spolupráce s Otto Hahnem, měl jsem leckdy slzy v očích, co ta vynikající žena a famózní fyzika vydržela desítky let snášet, ne od něj, ale od tehdejší mužsky fungující vědy a patriarchálních zvyků ve společnosti. Ani Hahnovi občas nedošlo, že to byla právě ona, jak sám zdůraznil jejich mladší kolega Fritz Strassmann, kdo byl od roku 1934 teoretikou a vůdčí hlavou jejich skupiny při cestě vedoucí k objevu jaderného štěpení. Avšak chci upozornit, že nemohu vystát mnohdy ukřičené a ukřivděné feministky nebo džendrovky. Líbí se mi závěr Fausta: „*Za věčným ženským jsme neseni výš.*“ Doplnil bych *inteligentním ženským*. Na gymnáziu mi ve dvouletém psychologickém semináři nejednou říkávaly moje studentky: „*Pane profesore, vy hodně nadržujete ženskému pokolení, protože máte doma milující manželku, o které se tak krásně vyjadřujete, ale my ženské jsme také potvory.*“ (smích)

■ *JŽ: Vystudoval jste filosofii a jako filosof působíte. Myslíte si, že může být filosofem (či filosofii studovat) kdokoliv? Nebo se člověk s filosofickým smýšlením prostě musí narodit, pak jej v sobě objevit a celý život toto nadání pak opečovávat a hýčkat?*

FG: Filosofii dnes může studovat téměř kdo chce, máme k tomu už dost kateder, kde se filosofie praktikuje, a naopak relativně málo studentů. Problém však je, že se filosofii ve své podstatě (bytnosti) nedá naučit jako u většiny oborů, proto u vystudovaných „filosofů“ s titulem nemusí mnohé nasvědčovat tomu, že uvedenou rozumově erotickou aktivitu po tom, čeho se nám nedostává, v sobě vůbec kdy probudí. I obor filosofie se nakonec dá vystudovat tak (hlavně dnes, kdy se všude snižují vzdělávací nároky), že se to nějak naučíme, aniž by došlo k přeskočení filosofické jiskry, jež se už umí v duši sama neustále vzněcovat. Za svoji dvacetiletou pedagogickou činnost na gymnáziu a na univerzitě jsem zažil málo filosoficky opravdu totálně nasazených stu-

dentek a studentů, jako jsem já, a pak už jen nepatrně těch talentovaných – jako nejsem já. Ty bych spočítal na prstech jedné ruky. Mezi nimi jsou dvě moje bývalé studentky z gymnázia: jednou z nich je bývalá manželka Dominika Grygarová a druhou je kolegyně Zuzana Daňková (Fořtová), která v době mého sabatiklu, kdy jsem napsal půlku knihy o Hahnovi, přednášela místo mne. Obě by zřejmě vystudovaly jakýkoli humanitní nebo přírodovědný obor, obě mají neuvěřitelný cit na práci s pojmy či jazykem a nadto obě mají výtečné strukturní myšlení (u řady mých publikací prováděla důsledné korektury právě Dominika – dnes mně a mému kolegovi dělá skvělé korektury Zuzana).

■ *JŽ: Již jsme na to v rozhovoru několikrát narazili – ale připomeňme si tedy ještě na jiných příkladech, jaký je rozdíl mezi vědeckým a filosofickým myšlením?*

FG: Existuje k tomu krásné podobenství o úsečce z Platónovy *Ústavy*. V tomto obraze Sókratés svým kumpánům prostřednictvím názorného vyprávění odhaluje něco, co se znázornit jednoduše nedá. Podobenství nás seznamuje s tím, jaký je rozdíl mezi duševními stavy z hlediska vystupňované schopnosti nahlédnutí pravdy, pravé skutečnosti a původu poznání. Když to zkrátíme, tak objekty vědeckého způsobu myšlení jsou jakékoliv naučitelné předpoklady (*hypotheseis*), jež se postupně v normálně fungující vědě přestávají považovat za pouhé navržené předpoklady (nejde jen o hypotetické teorie, ale i o používané přístroje, počítačové programy, laboratorní pomůcky, veličiny, odborné termíny, postuláty atd.); začnou se zaměřovat za realitu, pravdu, stávají se neuvědomělými dogmaty atd. Nejvyšší filosofické myšlení však stále uvažuje o jakýchkoli předpokladech jako předpokladech. Takže každý vědec, jenž někdy na něco přišel nebo pozměnil paradigma své disciplíny, myslel filosoficky a nemusel k tomu studovat filosofii, poněvadž v nás všech filosofování neustále dríme.

■ *JŽ: Můžete uvést nějaký příklad?*

FG: Takových příkladů z dějin věd je ha-baděj. Kupříkladu Kepler měl k dispozici přesné výsledky Tycha Braha velmi obtížně definovatelného oběhu planety Marsu, která se (oproti problematickým pohybům i u jiných planet) velmi zásadně lišila od tisíciletého předpokladu (dogmatu, předsudku) o vykonávání kruhového a rovnoměrného pohybu v dokonalém supralunárním prostoru. Jenže Kepler se musel doslova odhodlat k tomu, aby začal považovat posvátnost kruhu a rovnoměrnosti pohybu planet za pouhý dějinný předpoklad, a tudíž se posléze rozhodnout pro elipsu, pro niž se už výtečně hodila přesná observační evidence. Toto odhodlání a rozhodnutí není geometrické, matematické ani astronomické,

Obř. 10 Předávání Hlávkovy ceny za vědeckou literaturu 22. června 2015 na zámku Josefa Hlávky v Lužanech.

ké, nýbrž opětovně metafyzické. Nebo když se v roce 1925 Heisenberg nemohl dopočítat mimo jiné pomocí komutativního zákona k zachování energie v atomárním dění, musel se odhodlat a rozhodnout tisíciletý předpoklad o komutativnosti – pro oblast mikrosvěta – odsunout a přijít s jinou matematikou, již následně s Bornem a Jordanem zavedli do kvantové teorie pod názvem *maticová mechanika*. A takto bychom mohli pokračovat dál a dál.

■ *JŽ: Jak „děláte“ filosofii konkrétně vy a kteří velcí filosofové a myslitelé vás svým učením nejvíce oslovili?*

FG: Abych to zkrátil. Zabývat se například Platónem, to je krásná záležitost na celý život. Z něj čerpáme všichni a u tohoto génia je už všechno nějak obsažené a nadto to je mistrně literárně zachycené. K porozumění Platónovi je však nutná řádná znalost starořečtiny, již takto nezvládám, nadto jsem odchovaný praktik výchovou, stavební průmyslovkou, zedničinou a sportem, proto potřebuji filosofii na něčem (nebo s něčím) dělat. Mně se osvědčila hlavně fenomenologická metoda, třebaže je značně komplikovaná a namnoze spekulativnější než jiné metafyzické systémy. A poněvadž jsem si také oblíbil historii vědy, snažím se fenomenologii aplikovat právě na ni. Nicméně rovněž přednáším – nebo jsem přednášel – obecné kurzy do antické, středověké nebo novověké filosofie a nyní mám i kurz filosofie 20. století.

Obř. 11 Věčný smíšek – studenti vědí, že je vtípálek i na přednáškách.

■ *JŽ: Významnou měrou se věnujete životním příběhům a projevům vědců Bohra, Heisenberga, Hahna a Meitnerové. Čím vás tak fascinuje jejich postoj i v rámci toho, jak žili a báдали v době první a druhé světové války?*

FG: Tato jména jsou příkladná. Heisenberg, Hahn a Meitnerová zažili císařství, první děsivou válku na straně vilémovského Německa, pak si prošli demokratickou Výmarskou republikou, poté hrůznou třetí říší a nakonec dožili v demokratické společnosti. Kdo to z nás zažil? To samo o sobě je už velmi zajímavé i z hlediska historického, politologického, sociologického, psychologického a filosofického. Kromě uvedených předporozumění, milých vlivologů či od dětství pěstovaného vztahu k vědcům a vědeckým otázkám jsem narazil nejprve na jména Bohr a Heisenberg při četbě Heideggera, který, jak jsem už citoval, skvěle vystihl jejich filosofický přesah. Dále jsem si přečetl vynikající bestseller od Johna Gribbina *Pátrání po Schrödingerově kočce*. Co se týče zájmu o výzkumu vědců v době války, snad jako každý vědec nebo zainteresovaný laik, jenž má povědomí o historii vědy, respektive války, jsem zhlta i s navijákem další bestseller od Roberta Jungka *Jasnější než tisíc slunci – Osudy atomových vědců* (Jungk se za svoji velmi zavádějící a moralizující knihu, obhajující německé jaderné vědce na úkor vědců spojeneckých, omluvil v roce 1993). Pak jsem viděl třikrát ceněnou Fraynovu fascinující hru *Kodaň* (jednou jsem na ni vzal i studenty gymnázia) z roku 1998, která měla premiéru v *Divadle v Celetné* v listopadu 2001.

■ *JŽ: Jak vnímáte filosofii z hlediska morálky – myslím tím, zdali může být filosofie nebo i věda apolitická?*

FG: Podle mne by rozhodně ve vypjatých dějinných situacích neměli filosofové s vědci mlčet a fakticky ani nemohou, poněvadž filosofii a vědu neprovozují v nějakém společenském vakuu; stejně tak to platí pro sportovce a sport. Akademická obec či elity by měly dát jednoznačné najevo, že podporují bránící se Ukrajinu – a nenechávat prostor různým chytrolínům, pisálkům, potažmo ukrivděným řvounům i s tím rizikem, že tito budou žalovat, že jim veřejná média upírají právo na tzv. názor. Až nebude válka, tak ať si každý čte, co chce, kde chce a věří, čemu chce (nicméně z hlediska transparentně-právních vztahů si nemůžeme říkat veřejně, co chceme, například popírat genocidu, zločiny, uvědoměle popírat fakta a hlásat lži atd). Stačí se dále exemplárně podívat k našim nejbližším západním sousedům na vztah akademických či vědeckých elit k politice. Němečtí filosofové a vědci byli vždy na vysoké úrovni a možná nejvíce nositelů Nobelových cen čistě za vědní obory pochází právě z Německa.

Jenže na straně druhé je viditelné (hodně se o tom píše), jaký měli v dějinách němečtí akademici napříč obory většinou pohrdavý vztah k reálné politice, a tak se mnohdy zbytečně klaněli císařům nebo jiným autoritám. Pak se nelze divit tomu, jaké máslo měli na hlavě kvůli své tradiční apolitičnosti (ještě se s tím vyťahovali), když se tak trapně nedokázali zorientovat v dobováčnické politice vilémovského Německa v době první vědeckotechnické světové války, kde především Německo svévolně porušovalo jakékoli mezinárodní a válečné dohody. O té druhé světové válce raději ze slušnosti k německým kolegům pomlčím. Jejich kolaborace napříč obory byla děsivá i vražedná a nehorší je, že akademiky nebo vědce (jak už dnes víme) nikdo přímo nenutil, aby to dělali – například, aby vyrazili zruďnému režimu možnosti jaderného štěpení. Nicméně něco jiného je, když každodenně provozujeme akademie a univerzity, které mají za normálního provozu fungovat tak, aby tam sice fungovala zdravá konkurence a pluralita názorů, přesto to neznamená, že se tyto instituce a akademici mají vyjadřovat ke každé politické záležitosti vzešlé například z parlamentu, hradu nebo odjinud.

■ *JŽ: Kolaborací – převážně německých vědců – se dosti zabýváte v posledních letech. Jak na vás jejich postoje působí a jak je vnímáte po lidské stránce?*

FG: Vzniklo to u mne z toho důvodu, že mi postupně došlo, že neplatí klišé o tom, že vítězové píší dějiny. Právě Německo je křiklavým příkladem. Proto mne mimo jiné zajímá dnes už velmi dobře zmapovaná kolaborace vědců v nacistickém Německu, a čím více to studuji, tím více paralel nacházím s chováním lidí a režimem, v němž jsem žil 19 let. Takže to není nějaká fascinace tím, že bych chtěl například vědcům jakkoli škodit, je to i moje osobní zkušenost s tím, jak se člověk chová v nedemokratickém režimu, jak jej to silně ovlivňuje a nakolik je pak ochotný kolaborovat. Profesor Hejdánek nám často říkával, že „nejde o to, co s námi komunisté dělali, ale o to, jak jsme my na to reagovali“. Vymlouvat se na režim nebo oddělovat režim od jednotlivých lidí, je alibismus. Stejně tak dnes nejde tolik o to, co ruský režim dělá s národem, ale jak na to jednotliví Rusové (i ve světě) reagují, a bohužel je nutné zatím konstatovat, že to je, jak se mi zdá, většinou trapná a ostudná tragédie. Jejich morální kocovina bude trvat několik generací.

■ *JŽ: Když se vrátíme k vašemu hlavnímu zájmu – myslíte, že existuje něco jako filosofie přírodních věd?*

FG: No jejej, předmětů takového zájmu je nepřeberně. Jenže ihned prvním problémem je, co tzv. filosof vědy míní filosofii a filosofii vědy. Z toho, co jsem načel k fi-

losofii, historii a metodologii vědy rozjeté od 20. století, mám silný pocit, že je to často stržžené buď obrovskou relativizací vědeckého myšlení a provozu (vystupňovanou například po provokujícím Feyrabendově *anything goes*), nebo víceméně umírněným Popperem, Lakatosem a Kuhnem, anebo to je vedené stylem analytické filosofie, logiky, scientismu nebo fyzikalismu, kde to je na mne zase až příliš upjaté logické. Bohr se jednou smál, když se mu tehdejší filosofové vědy snažili vmluvit, jak lze ve vědě všechno logicky a metodologicky vysvětlit. Když Bohr v roce 1913 sestrojil svůj model atomu, tak to byla šílenost, „splácal“ zcela vědomě (v tom si liboval) dohromady něco, co spolu vůbec nesouvisí a v následujících letech prohlašoval, že to je navíc filosoficky špatné (a dostal za to Nobelovu cenu).

■ *JŽ: Pokud jde o vás, volíte k filosofii vědy nemainstreamovou fenomenologickou metodu odehrávající se v první osobě. Můžete tento svůj přístup našim čtenářům vysvětlit?*

FG: Takto jsem sepisoval vybrané části knihy o Bohrovi, a jak se ukázalo, zabralo to napříč vědeckou komunitou od fyziků, chemiků po různě zaměřené filosofy, nevyjímaje analytické filosofy. Jak už čtenář z mého celkového povídání cítí, mne ve filosofii vědy zajímá to, co se dá těžko zachytit či zpředmětnit, tedy to, co se přibližně s vědcem děje, když vědecky myslí. Na jakém emočním, motivačním předpokozumění, respektive metafyzickém rozvrhu věcnosti věcí je založeno to, že je pak vědec schopen něco objevovat a vynalézat tím, a nikoli jiným způsobem, a dosahovat těch, a nikoli jiných výsledků. Tyto vnitřní metafyzické pohyby a výkony nikdo nikdy na vlastní oči neviděl, uši neslyšel a hmatem nenahmatl. Naproti tomu his-

Obr. 12 Studijní pobyt v Edinburghu a výlet k jezeru Loch Ness.

torik nebo řada filosofů a metodologů vědy se samozřejmě záslužně zabývají zpředmětnitelnými, vyslovitelnými a hmatatelnými výsledky nebo většinou viditelnými a zaznamenatelnými vědeckými aktivitami. Učebnice jsou potom už jen souborem hotového, během řady let vyzkoušeného a konečně pro studenty logicky uspořádaného, a tudíž i naučitelného (*mathesis* znamená učení se a *to mathéma* znamená to vyučovatelné a naučitelné). Studenti se tak zabývají chutným krémem a třešničkami na dortu, nikoli vrstvami, na nichž to všechno spočívá, ty však zase mají v hledáčku historikové a filosofové vědy.

■ *JŽ: A vy se ve vašem pojetí snažíte v této filosoficko-historické oblasti vědy sledovat ony nepředmětné roviny. Mohl byste nám je přiblížit?*

FG: Jsou to zvláště propletená a dosti rozjetá geologická vrstva, jež se postupně rozpadají a rozmělnují do nerozlišena, v němž se už poslepu orientují a pohybují, uznávám, jen podivíni. Když to převedeme do srozumitelnější podoby, souvisí to také s kuhnovskou otázkou, zda je oborový způsob badání a vědcova myšlenková činnost dána čistě jen teorií, která byla nejprve vytvořena myšlením, anebo i tím, co Kuhn v knize *Struktura vědeckých teorií* specifikuje pod pojmem paradigma (řecky *PARADEIGMA*, tj. vzor, vzorový příklad, model, předloha) jakožto „obecně uznávané vědecké výsledky, které v dané chvíli představují pro společenství odborníků model problému a model jejich řešení“ a později doplnil i to, že se jedná o „celkovou konstelaci víry, hodnot, technik atd., kterou členové daného společenství sdílejí“. A krásně to vyjádřil v hermeneutickém kruhu, když doplnil, že „na druhé straně označují tímto pojmem prvek jistého druhu této konstelace, konkrétní řešení hádanky, které – použito jako model či příklad – může nahradit explicitní pravidla a může být základem pro řešení ostatních hádanek normální vědy“ a dodal, že „ne každý pohyb v kruhu však musí být bludný“. Nastíněné otázky a aspekty vědeckého badání se nedají vysvětlit úzce vymezenými prostředky, předpoklady a terminologií té či oné disciplíny s nárokem na tzv. objektivitu výzkumu, protože každá specializace je ve své epistemologii a metodologii nutnou redukcí nejen ve vztahu k tomu, co je člověk, svět a příroda, ale také k tomu, co znamená vůbec být a myslet. Kuhn správně poukazuje na to, že jsou k tomu všemu potřebné psychologické, sociologické a filosofické aspekty. Pěkně to reflektoval například Bohr na základě své výchovy z dětství.

■ *JŽ: Myslíte tím, v jakém prostředí byl vychováván k tomu, jak má interdisciplinárně přistupovat k pozorování a porozumění přírody?*

FG: Nejen přírody. U Bohrů doma se totiž scházeli významní hosté z dánské intelektuální a akademické společnosti. Zejména to byly večerní přírodovědné a veskrze interdisciplinární diskuse, které pořádal Bohrův otec – experimentální fyziolog Christian Bohr. Kromě jiného si z takovýchto disputací z mládí přinesl do svého pozdějšího fyzikálního výzkumu to, co v roce 1927 (dokonce možná už v létě 1926) explicitně pojmenoval ideou či argumentem komplementarity (nikoli principem), která je dosud nepochopeným a přitom skvostným originálním a epistemologickým myšlením či metodickým přístupem, jenž umožňuje pracovat s neslučitelnými teoriemi, předpoklady, pojmy, jevy, principy, výlučnými experimenty apod. Bohr si totiž uvědomoval, že se nacházíme v situaci neustálého nárůstu specializací, a tak se ve vědecké výchově a myšlení potýkáme s houštinou v podstatě nesjednotitelných oborových výkladů, a tudíž nutným, nicméně obrovským redukcionismem, který podle něj vřdycky „implikuje nebezpečí předsudků“.

■ JŽ: Můžete nám více přiblížit ony Bohrovy interdisciplinární rozhovory z dětství?

FG: Bohr byl od počátku filosoficky založený a později prostřednictvím fyziky, již vystudoval, si řešil různé epistemologické problémy. Nejvíce vedle fyzikálních otázek miloval psychologické (slavný Edgar Rubin, s nímž často diskutoval, byl jeho nevlastní bratranec) nebo biologické záhady. A právě frekventovaným tématem večerního *Dinner club* u Bohrů byl i spor o možnostech porozumění životu mezi tzv. vitalismem a mechanismem.

■ JŽ: Upozorněme, že účastníky těchto večerních rozhovorů byli většinou filosof Harald Høffding, filolog Vilhelm Thomsen a fyzik Christian Christiansen. O čem převážně diskutovali?

FG: Bohr si uchovával po celý život v paměti filosoficko-epistemologickou lekci, jež mu byla díky těmto osobnostem dána do vínku a která je rovněž aplikovatelná na jakýkoliv předmět výzkumu. Lze ji vyjádřit následovně: „Čím přísněji vědecky zkoumáme živou přírodu po vzoru přírody anorganické, tzn. mechanisticky, tím více nám uniká obecné porozumění tomu, co je na živé přírodě to živoucí. A naopak, čím více se pokoušíme při zkoumání živé přírody verbálně či kvalitativně porozumět tomu živoucímu, tím více nám uniká přísné oborové vysvětlení a specializovaný experimentální výzkum živé přírody, jemuž by neměly být kladeny žádné překážky.“

■ JŽ: Je to tedy tak, že Bohrův otec Christian, experimentální fyziolog, dospěl s filosofem, fyzikem a jazykovědcem k uvedenému paradoxnímu závěru?

„Jsem přesvědčen o tom, že ve spojení filosofického myšlení a světa vědy spočívá jedna z hlavních a dosud nevytěžených možností, jak aplikovat filosofii na současný svět.“
Filip Grygar, 2015

Obr. 13 Filip Grygar působí od roku 2008 na katedře filosofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Pardubice.

FG: Ano. Bohr by proto i dnes protestoval proti jinak výtečné učebnici molekulární biologie, kde se v úvodu praví toto vysoce reduktivní a vlastně hloupé tvrzení: „Je to právě buněčná biologie, ke které se musíme obrátit pro odpověď na otázku, co je život a jak funguje.“ Přitom stačí doplnit „život z hlediska“ molekulární biologie, genetiky, chemie atd. Vždyť oproti tak nesmírné komplexnosti života nejsme podle Bohra ani schopni jednoznačně fyzikálně a logicky vysvětlit tak minimalistický jev, jakým je světlo, protože k tomu potřebujeme jako východisko nikoli jen protikladné pojmy, jež se odjakživa vzájemně potřebují (život a smrt, nahoru a dolů, dobro a zlo, jin a jang) nebo různé se vyžadující dvojice proměnných (například poloha a hybnost; úhel a moment hybnosti; časový interval a energie), nýbrž neslučitelné pojmy či představy vlny a částice, které se původně nikdy nevyžadovaly (dokud o tom nezačal psát Einstein), asi tak, jako se původně nikdy nevyžadovaly profily hlavy a váza (dokud nevytvořil Rubin svůj slavný obrázek Rubinovy vázy).

■ JŽ: Dostáváme se tu k oné nezachytitelnosti našeho jáství či bytí, nekontrolovatelnosti interakcí měření a k nedefinovatelnosti fenoménu života tak, jak variačně uváděl příklady z různých oborů Bohr?

FG: Je to tak, vedle Heideggera mi je v tom Bohr velkým inspirátorem. Takže podobně jako máme v atomární teorii nedělitelnost kvanta akce čili Planckovu konstantu, jež znemožňuje klasický kauzální popis jedinečných atomárních jevů, tak v biologii máme zase nedělitelnost živoucího života, jehož jsme jako pozorovatelé současně účastníci, jsme jeho bytostnou součástí, tj. nedělitelnost, jež znemožňuje provedení ryze mechanického, respektive chemicko-fyzikálního popisu. Nemůžeme si plně život položit na distanc jako jiný objekt vý-

zkumu; nekonečná živoucí rozmanitost tak „dalece přesahuje dosah vědeckého zkoumání“. Bohr proto uvádí, že „musí být existence života pokládána za elementární fakt, který nemůže být vysvětlen, ale musí být považován za východisko biologie, podobně jako kvantum akce, které se z pohledu klasické mechanické fyziky jeví jako iracionální prvek a dohromady s existencí elementárních částic tvoří základ atomové fyziky. Deklarovaná nemožnost fyzikálního nebo chemického vysvětlení svěbytného výkonu života je v tomto smyslu analogická k nedostatečnosti mechanické analýzy pro porozumění stability atomů“.

■ JŽ: Podle vás s fenomenologií a kvantovou teorií přišel zlom v tom, že nejsme schopni nikdy stanovit, co přesně patří na stranu subjektu a co přesně na stranu objektu, že?

FG: Zcela obecně s tím rovněž souvisí otázka po možnostech porozumění tzv. objektivní reality. Od novověku jsme se totiž začali domnívat, že lze striktně odlišit subjekt (nás, mysl, vědomí) od objektu (tenisák, strom, šutr, atom), tedy to měřené, pozorované od procesu měření, pozorování anebo přístroj od našeho vědomí, které vnímá a interpretuje naměřené hodnoty. Novověk čerpal filosoficky i vědecky z Reného Descarta (Renatus Cartesius), ale jak už tomu bývá, často co jde, to se zkomolí. Kromě vynálezu analytické geometrie přišel s novým vymezením člověka, jenž si je vědom sebe sama ze sebe nezávisle na čemkoliv ostatním, protože všechno kolem nás jen mechanicky působí na naše smysly. Nicméně Descartes neoddelil duši (subjekt) od těla (objekt) reálně, jak se domnívala karteziánská tradice aplikovaná na přírodní a duchovní vědy, ale metodicky. Navíc Descartův pojem *realitas obiectiva* neznamena něco na nás nezávislého, nýbrž *předmětnou věcnost idejí* v našem vědomí.

■ **JŽ:** *Vědci však často používají termín objektivní realita v tom karteziánském smyslu, že? I Einstein, pokud vím, o ní hovořil.*

FG: S objektivní realitou existující mimo nás operovala karteziánská tradice včetně Einsteina, který spolu s Podolským a Rozenem sepsali v roce 1935 slavný článek, v němž se pokusili ukázat, že kvantová mechanika není z deterministických či kauzálních předpokladů komplexním popisem atomárního dění. V článku také přišly s krásným myšlenkovým experimentem, který měl jejich tradiční víru v klasické předpoklady dokázat, avšak když se po několika desetiletích tento experiment podařilo realizovat v laboratořích, prokázal pravý opak, potvrdil předpoklady kvantové mechaniky – to, co autorům už o několik týdnů později vyložil ve stejnojmenném článku Bohr, jenž jim všechny filosofické a fyzikální argumenty vyvrátil. Proto se tzv. EPR experiment stal paradoxem.

■ **JŽ:** *Rozlišení subjektu a objektu je tudíž podle vás založeno na různých interpretačních předporozuměních?*

FG: Ano, rozlišení je založeno v každodennosti na tom, že jdou po louce a až aktem reflexe mého aktu vidění zaznamenám to, čemu říkáme strom (bez tohoto uvědomění si nemám strom jako objekt). Každodenně, jak uváděli opět Heidegger a Bohr, si neuvědomujeme naše orgány jakožto orgány, tj. objekty reflexe, dokud se něco nestane. Já si často od svých 45 let zpředmětnuji svůj žlučník, protože mi už dobře nefunguje. Prožívání hudby také není zaměnitelné s expost reflexivním a explicitním vyjádřením původního prožitku (při popisu se stává mrtvolným objektem). V jakýchkoli experimentech zase aktem měření a přečtením naměřené hodnoty oddělujeme objekt výzkumu od přístroje a nás. To, kde stanovíme přesně hranici mezi subjektem a objektem, je založeno v každodennosti na zvyku a ve vědě na teorii. A tak to platí obecně pro naše jáství, o čemž jsme již hovořili. Bohr k tomu citoval ze své oblíbené knihy *Dobrodružství dánského studenta* pro náctileté, v níž jeden nepraktický bratranec líčí svému praktickému bratranec, jaký má problém s tím, přemýšlet o sobě. Když totiž reflektují, že na něco myslím, tak „rozdělují sebe sama do nekonečného zpětného sledu »já«, jež se zvažují navzájem. Nevím, u kterého »já« se zastavím jako aktuálního »já«, a v momentě, kdy se zastavím u jednoho, je tam ve skutečnosti zase nějaké »já«, u kterého se zastavím“.

Zjistit přesně, co je naše já, nelze, poněvadž zobjektivizované já už není aktuální já vykonávající, jež je implicitní a nepolapitelné. Tudíž to, kde vedeme každodenně v reflexi řez mezi námi, našimi atomy, naším okolím a nějakou věcí, jejími atomy či jejím okolím, je interpretační věc založená na rozmanitých každodenních a oborových předporozuměních.

Obr. 14 „Filosofování probouzí starověkou výzvu GNOTHI SEAUTON, tj. poznat sebe sama a tudíž i svět“ – tak vnímá filosofii Filip Grygar.

■ **JŽ:** *Uváděl jste, že Bohr běžně ze své oblíbené knihy pro adolescenty citoval kolegům a ti, co zůstávali v Bohrově ústavu delší dobu, tak se naučili dánsky, a to právě na základě této knihy. Jak je to ovlivnilo?*

FG: Bohr je i touto knihou učil filosofickému myšlení a to aplikovali na to, jak porozumět experimentálním uspořádáním a limitům či problému měření. Když podle Bohra měříme měřeně v kvantové teorii (například chceme zjistit polohu částice), dochází tam k bytostné interakci mezi měřicím přístrojem a tím měřeným. Výměna hybnosti a energie během interakce (podmíněná nejzazší existencí kvanta akce) způsobuje to, že nemůžeme nikdy získat veškeré informace o tom měřeném. Jakmile totiž zavedeme další měřicí přístroj pro měření, respektive kontrolu předchozí interakce (mezi měřicím přístrojem a měřeným systémem), nemožní nám to zase získat přesný popis zkoumaných jevů z hlediska kauzálního řetězce událostí v prostoru a čase. Kromě toho, že v měření hrají zásadní roli relace neurčitosti (Heisenberg neměl rád slovo princip), tak i druhé měření způsobuje pochopitelně nevyhnutelnou interakci mezi přidaným měřicím přístrojem a kontrolovanou interakcí a takto bychom mohli přidávat další přístroje až do nekonečna, podobně jako bychom objevovali nové a nové já reflektující předchozí já. Bohr tak často poukazoval na to, co jsem již citoval, že „nová situace ve fyzice nám tak působivě připomněla onu starou pravdu, že jsme jak diváci, tak herci ve velkém dramatu existence“. To pro něj znamenalo, že neexistuje nějaký nezávislý kvantový svět nebo mikrosvět, poněvadž „existuje pouze abstraktní kvantově fyzikální deskripce“, stejně tak „je nesprávné se domnívat, že úkolem fyziky je

zjistit, jaká příroda jest. Fyzika se zabývá tím, co dokážeme říci o přírodě“. A podobně to platí v každém oboru, například v biologii se podle Bohra nedá ptát na to, co jsou živé organismy, nýbrž hovořit „o pozici živých organismů v našem obraze světa“. Je tomu tak proto, poněvadž „závisíme na našich slovech“, jsme doslova „zachyceni v jazyce“. Neexistuje nezávislá realita, jež by předcházela jazyku, neboť i „slovo »realita« je také slovo, slovo, které se musíme učit správně používat“.

■ **JŽ:** *Je zřejmé, že jste interdisciplinárně zaměřený „vědátor“. Je rovněž vidět, jak vás tyto otázky napříč obory fascinují. Našel jste si v tom nějaké poučení nebo vlastní cestu, jak to dále promýšlet?*

FG: Jestli se mi osobně něco podařilo, tak je to můj přístup, který jsem si našel, jak jsem uvedl. Přestal jsem se přehrabovat hráběmi v jednom či dvou geniálních myslitelích nebo filosofických školách a to, co znám, používám k aplikaci na vědecké myšlení a filosofii či historii vědy, konkrétně mne zajímají dějiny kvantové teorie a nukleární fyziky. Mám obrovskou radost z toho, že se moje kniha o Bohrovi setkala s kladným přijetím. Mám rovněž rozepsané knihy o radiochemikovi Otto Hahnovi a o nacistickém uranovém výzkumu. Konečně mohu po mnoha letech konstatovat, že mne to baví a že si to užívám, protože mne netlačí povinnosti z nějakého grantu, není v tom jen čistá filosofie a nadto k tomu nasávám mnoho poznatků z jiných vědních disciplín, které obdivuji.

■ **JŽ:** *Často také hovoříte o jednom z mluvčích Charty 77 Ladislavu Hejdánkovi, na jehož přednášky jste chodil. Čím pro vás byl?*

FG: Kromě toho, že byl charismatickou osobností a že nám kladl na srdce, že bychom měli čistou filosofii na něčem dělat nebo s něčím propojovat, jsem si uvědomoval i to, jaký měl obtížný život za bývalého režimu, když se například od něj na chodníku odvraceli kamarádi, aby kvůli jeho politickým postojům neměli problémy. Stále je pro mne mementem jeho motto: *Filosofsi nemůžeme dovolit jinak myslet a jinak žít*. Můžeme na přednáškách hovořit o ideálech univerzity, politiky, o tom, jak má vypadat svět nebo jak se má člověk chovat k druhému atd., ale pokud o tom jen kažeme a prakticky tak sami nečiníme, je to pokrytectví. Tož tak.

■ **JŽ:** *Lze toto vůbec splnit a jak se to daří konkrétně vám?*

FG: Snažím se to zvnitřňovat, ale čím více to dělám, tím více se také za všechno, co napáchám, omlouvám – proto jsem možná ani nestudoval etiku, natož abych o ní někomu něco říkal. (smích)

■ **JŽ:** *Děkuji vám za rozhovor.*

FG: Děkuji za možnost oslovit čtenáře Československého časopisu pro fyziku.